

**PROFESOR STANISŁAW TABACZYŃSKI (1930–2020) –
WYBITNY UCZONY I INTELEKTUALISTA**

**PROFESSOR STANISŁAW TABACZYŃSKI (1930–2020) –
AN OUTSTANDING SCIENTIST AND INTELLECTUAL**

Dorota Cyngot

<https://orcid.org/0000-0001-7461-5807>

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, al. Solidarności 105
00-538 Warszawa
dorota@iaepan.edu.pl

Hanna Kowalewska-Marszałek

<https://orcid.org/0000-0002-7356-1402>

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk
al. Solidarności 105
00-538 Warszawa
hanna.kowalewska.m@gmail.com

Anna Izabella Zalewska

<https://orcid.org/0000-0003-4728-2757>

Instytut Archeologii, Instytut Historii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin
azalew@op.pl

Danuta Minta-Tworzowska

<https://orcid.org/0000-0003-3330-6025>

Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań
danminta@amu.edu.pl

ABSTRACT: The reason for this article was the 90th birthday of Professor Stanisław Tabaczyński (born on April 1, 1930). However, at the last stage of editorial work, the sad news of his death reached us (November 28, 2020). All the more we would like to commemorate the Professor, recalling his achievements

and merits, which place him among the most outstanding Polish archaeologists, including actual members of the Polish Academy of Sciences. He made a great contribution to the development of Polish and world archaeology in the area of theoretical and field archaeological research. Many of his scientific initiatives concerned the theory and anthropology of culture as well as the methodology of archaeological research and the syntheses of prehistory and the early Middle Ages. His achievements and influence on shaping the minds of archaeologists of the 20th century and the beginning of the 21st century cannot be overestimated.

KEY WORDS: apology, theory of archaeology, archaeological practice, Neolithic, Middle Ages, methodology, interdisciplinarity of archaeological research, social past

Artykuł i tom Foliai PP miał być szczególny, bo dedykowany Jubileuszowi – Rocznicy 90. Urodzin Prof. dr. hab. Stanisława Tabaczyńskiego, który urodził się 1 kwietnia 1930 roku. Pragnęliśmy nie tylko uczcić szacowny wiek Profesora, ale głównie przypomnieć Jego wybitne osiągnięcia naukowe. Wielu Jego uczniów i współpracowników mocno zaangażowało się w powstanie niniejszego tomu.

Na końcowym etapie prac redakcyjnych dotarła do nas bolesna wiadomość o śmierci Profesora Stanisława Tabaczyńskiego (zmarł 28 listopada 2020 roku). Dlatego tym bardziej pragniemy uczcić Jego pamięć, przypominając osiągnięcia naukowe i to, jakim był Człowiekiem. Profesor Stanisław Tabaczyński, wybitny polski archeolog, członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk, współpracował nie tylko z archeologami, lecz także z szerokim kręgiem osób spoza archeologii. Był wnikliwym recenzentem naszych prac, Mentorem, Doradcą, żarliwym dyskutantem. Choć życie zawodowe Profesor poświęcił Polskiej Akademii Nauk, na początku związany był z Poznaniem i poznańskim Uniwersytetem. Pragniemy, aby był zapamiętany jako wybitny umysł naszych czasów, dobry Człowiek i Wielki Uczony!

Trudno wymienić wszystkie osiągnięcia i zasługi Profesora, ponieważ są bardzo liczne i obejmują zarówno dokonania naukowe, jak i organizacyjne. Miał ogromne osiągnięcia w obszarze archeologicznych badań terenowych. Wiele jego inicjatyw naukowych dotyczyło teorii i antropologii kultury oraz metodologii badań archeologicznych¹.

Profesor był autorem licznych prac naukowych². Został uhonorowany wieloma prestiżowymi nagrodami. Mimo że przeszedł na emeryturę w 2000 roku, nadal aktywnie uczestniczył w inicjatywach badawczych, skupiając grono naukowców – archeologów, antropologów, przyrodników – wokół wspólnych projektów. Miały one na celu studia nad przeszłością społeczną, pojmowaną możliwie szeroko, a prowadzone były metodami wszystkich zaangażowanych w badania dyscyplin i eksplorowały szerokie spektrum orientacji poznawczych – tradycyjnych i nowatorskich.

¹ Na prośbę Martina Carvera, redaktora *Antiquity*, Profesor sporządził szczególne autobiograficzne wspomnienie, w którym życie badacza spleta się z ewolucją dyscypliny (zob. Tabaczyński, 2007). O biografii naukowej Profesora por. też m.in.: Tazbir, 2000; Buko, Dekówna, 2015; Cyngot, Zalewska, 2012 (2019), 2015, 2016.

² Bibliografia S. Tabaczyńskiego za lata 1953–2000 ukazała się drukiem w pracy zbiorowej *Archeologia w teorii i w praktyce* (Gula, 2000, s. 11–24), jej uzupełnienie za lata 1999–2015 opublikowano w *Archeologii Polski*, t. 40 (Cyngot, 2015, s. 15–20).

Stanisław Tabaczyński w latach 1950–1955 studiował archeologię na Uniwersytecie Poznańskim (w ramach nowo utworzonego tam Studium Historii Kultury Materialnej), gdzie kształtowały go takie autorytety, jak Józef Kostrzewski czy Witold Hensel. Profesor Hensel był promotorem Jego pracy doktorskiej *Funkcje pieniężne skarbów wczesnopolskich*, obronionej w 1960 roku. Efekty tej pracy S. Tabaczyński opublikował w 1962 roku w czasopiśmie *Annales*, w artykule *En Pologne médiévale: l'archéologie au service de l'histoire. Les fonctions pécuniaires des trésors*³.

Z Uniwersytetem Poznańskim wiąże się również początki jego pracy zawodowej: w roku 1953 został zatrudniony jako asystent w Katedrze Archeologii Polski. Natomiast dalszy przebieg Jego kariery naukowej (od 1956 roku) związany był z Instytutem Historii Kultury Materialnej (przemianowanym od 1992 roku na Instytut Archeologii i Etnologii) Polskiej Akademii Nauk; początkowo z Oddziałem Poznańskim tego Instytutu, a od roku 1968 roku z Warszawą, gdzie w latach 1978–1992 kierował nowo utworzonym Zakładem Metodologii Badań Archeologicznych. Zawsze bardzo pozytywnie postrzegał Profesor Poznań i tradycyjnie przypisywane jego mieszkańcom cechy – pracowitość, solidność, umiejętność planowania, skuteczność działań. Do tego stopnia, że czasem osobę, której efekty pracy oceniał wysoko, potrafił nieco żartobliwie zapytać, czy przypadkiem nie ma w rodzinie wielkopolskich przodków. Z Poznaniem związane są ważne chwile w Jego życiu – tu sprowadzili się Jego rodzice i tu się urodził, tu studiował i podczas studiów poznał swoją przyszłą żonę Eleonorę Wiatrolik. Po ślubie Eleonora i Stanisław Tabaczyńscy zamieszkali właśnie w tym mieście, przy Rynku, na poddaszu Pałacu Działyńskich, będącego siedzibą Katedry Archeologii – w małym pokoiku udostępnionym życzliwie młodym małżonkom przez profesora Wojciecha Kóckę (por. Cyngot, Zalewska, 2016).

Początki kariery naukowej S. Tabaczyńskiego przypadają na czas badań milenijnych, w których uczestniczył w latach 50. XX w. (1950–1960), zwłaszcza w pracach wykopaliskowych prowadzonych w Poznaniu, Wrocławiu, Biskupinie, Kołobrzegu-Budzistowie, Grodach Czerwieńskich. W latach 1958–1960 kierował badaniami w Nakle nad Notecią, w kolejnych (1969–1973) skupił się na badaniach wczesnośredniowiecznego Sandomierza, których wyniki zostały opublikowane w kilku monografiach (Buko, Tabaczyński, 1981; Tabaczyński, 1993, 1996). Były to prace prowadzone z wielkim rozmachem: interdyscyplinarne, skupiające zarówno archeologów i studentów z różnych ośrodków polskich i zagranicznych, jak też przedstawicieli innych dyscyplin: antropologów, architektów, geofizyków. Dały one początek swoistej „sandomierskiej szkole badań terenowych”, nazwanej tak przez jednego z jej adeptów prof. Andrzeja Buko (Buko, 2000), zasłużonej dla rozwoju dyscypliny dzięki zastosowaniu nowoczesnych technik prac wykopaliskowych i dokumentacji badań, ale także – a może przede wszystkim – z uwagi na towarzyszące im wykłady i spotkania o charakterze seminaryjnym, dające uczestnikom możliwość wymiany myśli i inspirujące do dalszych działań.

³ *Annales Économies Société Civilisations*, 17(2), 1962, s. 223–238. Por. też prace o skarbach wczesnośredniowiecznych (Ślaski, Tabaczyński, 1959; Tabaczyński, 1958).

Ryc. 1. Profesor Stanisław Tabaczyński (drugi z lewej) podczas seminarium: wykład A. Romero (Kuba) w Pracowni Archeologicznej IHKM PAN w Sandomierzu w 1972 roku (fot. S. Biniewski; ze zbiorów E. i S. Tabaczyńskich)

Fig. 1. Professor Stanisław Tabaczyński (second from the left) during a seminar: lecture by A. Romero (Cuba) in Sandomierz in 1972 (photo by S. Biniewski; E. and S. Tabaczyński's private collection)

Istotne było także holistyczne podejście do badanego regionu, rozpatrywanego w długiej perspektywie czasowej, i wzbogacenie kwestionariusza badań o nowe pytania, wsparte systematyczną kwerendą źródeł (Tabaczyński, 2005a). Służyło temu skupienie grona badaczy w Zespole do Badań Sandomierszczyzny, kierowanym przez S. Tabaczyńskiego. Znaleźli się w nim oprócz wspomnianego już A. Buko również inni archeolodzy: Bożena Rostkowska, Teresa Rysiewska, Henryk Rysiewski, Eleonora Tabaczyńska, a w późniejszych latach także Hanna Kowalewska-Marszałek oraz dokumentalistki: Maria Gawrońska i Marianna Krakowiak. Z zespołem współpracowali liczni przedstawiciele innych dyscyplin, m.in. historycy (T. Lalik, T. Dunin-Wąsowicz), antropolodzy (A. Wierciński), historycy architektury (A. Tomaszewski), petrografowie (H. Jędrzejewska, M. Weber-Kozińska), paleozoologowie (A. Lasota-Moskalewska, A. Dzieczkowski), geofizycy (A. Jagodziński, J. Przeniosło), specjaliści w zakresie fotogrametrii (B. Galas z zespołem).

Równie ważne były badania prowadzone z ramienia IHKM (IAE) PAN przez Stanisława i Eleonorę Tabaczyńskich poza granicami kraju, we Włoszech, a także późniejsze wykopaliska Profesora we Francji (polsko-francuskie badania wsi opuszczonych) i w Algierii (Casbah w Algierze, Tlemčen). Szczególnie znaczenie miały prace prowadzone w latach 60. i 70. XX w. we Włoszech, a zwłaszcza wyjątkowe odkrycie, jakim były pozostałości huty szkła z VII–VIII w. na wyspie

Torcello na Lagunie Weneckiej⁴. Wsławiło ono w środowisku naukowym dwoje młodych archeologów, jakimi byli wówczas Eleonora i Stanisław Tabaczyński, również dzięki zastosowaniu przez polskich badaczy nowoczesnych metod eksploatacji (warstwami naturalnymi, ze szczegółowym rejestrowaniem układów stratygraficznych) i dokumentacji archeologicznych prac wykopaliskowych (były to precyzyjne, barwne wielkoformatowe rysunki, budzące powszechny podziw specjalistów i niedowierzanie, że powstały *in situ*). W ich wspomnieniach zagościły na zawsze serdeczne więzi z archeologami włoskimi, przede wszystkim z profesorem Gianem Piero Bognettim (Cyngot, Zalewska, 2012 [2019], s. 188), a także z zatrudnionymi w ekspedycji robotnikami, w większości emerytowanymi szklarzami z Murano, co stanowiło dobry kontekst i, jak twierdzili sami badacze, fachowe wsparcie dla interpretacji odkryć archeologicznych w wielu szczegółowych kwestiach. Podobnie wspominali Państwo Tabaczyńscy badania na południu Włoch, w Capacchio Vecchia, gdzie oprócz włoskich archeologów pracowali z nimi

wyspecjalizowani robotnicy (*operai archeologici*) zatrudnieni stale w słynnym Paestum [...]. Posługiwali się oni na wykopie narzędziami do pracy własnej inwencji, wykonanymi przez kowala. Ich forma, wynikająca z wieloletnich doświadczeń eksploracyjnych tych robotników, stanowiła połączenie dłuta i wąskiej szpachelki. Panowała wspólna radość z pracy i odkryć na wykopie, pełne skupienie i wyjątkowe zaangażowanie wszystkich uczestników badań. Wszyscy byli odkrywcami i interpretatorami, wszyscy mogli się wypowiedzieć. (Cyngot, Zalewska, 2015, s. 223–224)

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na to, że aktywność Stanisława Tabaczyńskiego, przy znacznym zaangażowaniu Eleonory Tabaczyńskiej, przyczyniła się do wypracowania na niwie archeologicznej wzorców tzw. dobrych praktyk. Ich ukierunkowanie po upływie kilku dekad jest uznawane za nieodzowny, wręcz niezbywalny element procesu archeologicznego. Mowa o archeologii prospołecznej (*public archaeology*), tj. o funkcjonowaniu wiedzy archeologicznej w przestrzeni pozaakademickiej. Stanowi ona wypadkową kontekstu społecznego i zaangażowania archeologów w proces upowszechniania wiedzy na temat przeszłości oraz promowania wartości zabytków (współcześnie częściej jest stosowane określenie: wartość dziedzictwa archeologicznego).

Z perspektywy czasu Profesora Tabaczyńskiego należy uznać, obok m.in. Józefa Kostrzewskiego (1885–1969) i Zdzisława Rajewskiego (1907–1974), za jednego z pionierów *public archaeology* (Zalewska, 2018, s. 19 i n.). Znajduje to uzasadnienie w jego działaniach, zwłaszcza podczas badań włoskich, ale też krajowych, np. w Nakle

⁴ W badaniach ze strony polskiej uczestniczyli: Lech Leciejewicz, Karol Modzelewski, Eleonora Tabaczyńska, Stanisław Tabaczyński. Pracami terenowymi kierował S. Tabaczyński, połowę dokumentację rysunkową prowadziła E. Tabaczyńska (podsumowanie badań – zob. Leciejewicz, Tabaczyńska, Tabaczyński, 1977).

czy w Sandomierzu (Tabaczyńska, 2014, s. 59), w trakcie których bardzo czytelną była wysoka waloryzacja działań na rzecz wspólnot lokalnych, włącznie z zaangażowaniem wiedzy i doświadczenia członków tych wspólnot w archeologiczny proces wyjaśniania⁵.

Ryc. 2. Wykład Stanisława Tabaczyńskiego dla mieszkańców Nakła nad Notecią podczas badań wykopaliskowych wczesnośredniowiecznego grodziska, połączony z wystawą zorganizowaną *in situ*, 1958 rok (fot. ze zbiorów E. i S. Tabaczyńskich)

Fig. 2. Lecture by Stanisław Tabaczyński for townspeople from Nakło on the Noteć river during his archaeological excavations of the early medieval hillfort accompanied by an exhibition *in situ*, 1958. (E. and S. Tabaczyński's private collection)

Należy dodać, że podobne praktyki nie były wówczas powszechne. Co wielokrotnie podkreślał przy różnych okazjach Stanisław Tabaczyński, szczególnie istotne były dla niego sytuacje, gdy obserwował znaczne zainteresowanie archeologią wśród mieszkańców, z którymi spotykał się podczas badań. To motywowało do organizowania w trakcie wykopalisk spotkań z młodzieżą i z dorosłymi, połączonych z wykładami i z mini ekspozycją nowo odkrytych znalezisk oraz elementów dokumentacji polowej.

⁵ Współcześnie takie ukierunkowanie myślenia o archeologii i czynienia archeologii mogłoby aspirować do określenia archeologia wspólnotowa (*community archaeology*) (por. Zalewska, 2018, s. 19, 21–23).

Istotny etap współpracy polsko-włoskiej stanowiły również badania wykopaliskowe z udziałem S. Tabaczyńskiego i grupy polskich oraz włoskich archeologów w Castelseprio w Lombardii oraz w Capaccio Vecchia i Civita di Ogliara na południu Włoch, a także Jego uczestnictwo w pracach Polsko-Włoskiej Interdyscyplinarnej Grupy Roboczej Nauk Stosowanych w Archeologii i Ochronie Dziedzictwa Kulturowego (powołanej w 1972 roku), której zadaniem były m.in. studia nad nowoczesnymi metodami badań archeologicznych. Ze strony włoskiej uczestniczyli w nich przede wszystkim Gustavo Traversari, Giuseppe Donato, Gabriella Maetzke, Nuccia Negroni Catachio, Francesco G. Fedele, Armando de Guio, Pasquale Natella. W efekcie pracy tej grupy powstała trzytomowa publikacja *Teoria i praktyka badań archeologicznych/Theory and practice of archaeological research* (t. 1, 1986: *Przesłanki metodologiczne/Premesse metodologiche* – w językach polskim i włoskim; t. 2, 1995: *Acquisition of field data at multi-strata sites*; t. 3, 1998: *Dialogue with the data: the archaeology of complex societies and its context in the 90s*), której jednym z redaktorów, obok Witolda Hensla i Giuseppe Donato, był Stanisław Tabaczyński. Ten zbiór prac autorów z wielu krajów, a także licznych badaczy polskich odzwierciedlał zmiany, jakim zaczęła podlegać archeologia pod wpływem inspiracji płynących z orientacji procesualnej.

Rozprawa habilitacyjna Profesora Tabaczyńskiego dotyczyła kwestii znacznie wykraczających poza sferę jego wcześniejszych zainteresowań naukowych. Nosiła tytuł *Neolit środkowoeuropejski. Podstawy gospodarcze* (1970) i w zakresie tej problematyki zyskała sobie wówczas (w latach 70. XX w.) pozycję wiodącą, otwierając – wraz z pracą Tadeusza Wiślańskiego (1969) – „nowy kierunek badań w polskiej archeologii neolitu” (Lech, 2000, s. 40). Jej wartość jest doceniana również dziś, także ze względu na podstawy teoretyczne tej pracy. Istotna jest tu kompleksowość i wnikliwość ujęcia tematu, wieloaspektowość rozważań, krytyczne zarysowanie wielu ważnych dla tej epoki kwestii badawczych. Umiejętnie czerpiąc z dorobku archeologii europejskiej, zwłaszcza z najnowszych dokonań i obszernej literatury przedmiotu, i odnosząc się do żywo dyskutowanych wówczas problemów, przedstawił w niej Autor własny obraz młodszej epoki kamienia, kładąc nacisk na powiązanie przemian kulturowych z tymi o charakterze ekonomicznym i społecznym, w kontekście studiów nad początkami neolitycznej gospodarki wytwórczej na Bliskim Wschodzie. Znalazły tu zatem wyraz jego zainteresowania socjologią, obecne w wielu koncepcjach i publikacjach. Widoczny jest także „wpływ dorobku teoretycznego i ogólnej koncepcji pradziejów V. G. Childe’a” (Lech, 2000, s. 41) z rozumieniem początków neolitu jako przełomu – „rewolucji neolitycznej”.

Istotnym obszarem aktywności zawodowej Profesora Tabaczyńskiego była działalność dydaktyczna. Prowadził zajęcia z metodyki i metodologii archeologii, zarówno na uczelniach polskich, jak i zagranicznych. Wykładał m.in. na Uniwersytecie Warszawskim (w latach 1979–1981), na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie – w latach 1983–1997 (za: Kurzątkowska, 2007, s. 356) oraz na Uniwersytecie Łódzkim (w 1988 roku). W ostatniej z wymienionych placówek – na zaproszenie Profesora Jerzego Kmiecńskiego, również zainteresowanego problematyką me-

todyczną i metodologiczną oraz antropologią kulturową, który w latach 1972–1992 pełnił funkcję kierownika Katedry Archeologii UŁ (Szczerba, 2000; por. też Kapuścik, 1999, s. 351–352).

W ramach równoległej działalności metodologiczno-dydaktycznej i badawczo-terenowej Stanisław Tabaczyński, m.in. prowadząc zajęcia z metodologii archeologii ze studentami na UW, UMCS czy UŁ, często dowodził na licznych przykładach zasadności promowanej przez siebie tezy, że w archeologii *nie było i nie będzie lepszej teorii niż praktyka* (Zalewska, 2007, s. 133; por. też Tazbir, 2000, s. 8). Jako dydaktyk, poprzez – w opinii adeptów archeologii – „bardzo wymagające i trudne zajęcia”, starał się upowszechnić koncepcje, tezy i założenia metodologiczne zawarte w zbiorowej publikacji *Teoria i praktyka badań archeologicznych. Przesłanki metodologiczne* (Hensel, Donato, Tabaczyński, 1986), którą postrzegał i prezentował jako pierwszy polskojęzyczny podręcznik metodologii archeologii (Zalewska, 2007, s. 133). Warto tu dodać, że gdy ukazał się przekład książki Matthew Johnsona *Teoria archeologii. Wprowadzenie* (2013), Profesor bardzo to doceniał i dociekał, jak publikacja ta sprawdza się w praktyce, czyli w procesie dydaktycznym. To również skłoniło go do intensyfikacji prac nad takimi ujęciami teoretycznymi, które znalazłyby wyraz w publikacjach naukowych pomocnych studentom archeologii, gdzie zawarte byłyby również koncepcje polskich badaczy nauk społecznych, w szczególności bardzo przez Profesora docenianych i często cytowanych: Floriana Znanięckiego, Antoniny Kłoskowskiej, Gerarda Labudy, Jerzego Topolskiego, Stanisława Piekarczyka, Jerzego Kmity, Piotra Sztompki, Jerzego Szackiego, Anny Pałubickiej czy Henryka Mamzera. Teksty tych badaczy były rekomendowane przez Profesora jako lektury obowiązkowe. W czasie, gdy nie było jeszcze w zwyczaju proponowania jako lektur obowiązkowych trudno wówczas osiągalnych tekstów obcojęzycznych (lata 90. XX w.), Profesor bardzo wspierał studentów, którzy chcieli się podjąć ich lektury, przywołac „odbitki” i tłumaczyć ewentualne trudniej uchwytnie niuansy i skomplikowane terminy. Bardzo też zachęcał do uczestnictwa w archeologicznych misjach zagranicznych, mobilizując adeptów archeologii do wzmoczonej nauki języków obcych, udostępniając kontakty, pisząc listy rekomendacyjne itd. W ten sposób upowszechniał i promował swoją opinię, że archeolog musi być otwarty na cały świat, a jako archeolodzy polscy nie musimy mieć kompleksów.

Profesor Tabaczyński prowadził działalność dydaktyczną również za granicą, między innymi na Uniwersytecie Paris I – Panthéon-Sorbonne (wykłady w latach 1977–1979 z zakresu archeologii średniowiecza w Europie Środkowej, seminaria (*Problemy badań archeologicznych na stanowiskach wielowarstwowych, wiejskich i miejskich*) oraz na uczelniach włoskich: w Rzymie, Salerno, Bari, Wenecji, Sienie, Mediolanie, Syrakuzach, Viterbo. Był ceniony przez studentów, zwłaszcza tych, którym nie wystarczało ograniczanie archeologii do tradycyjnych ujęć „starożytniczych” i „kolekcyjnych”, ale poszukiwali poszerzenia granic dyscypliny i uzasadnienia jej podstaw. Ukazywał bowiem rozległość, stopień skomplikowania i głębię archeologicznego spojrzenia na świat, której wcześniej może nawet nie domyślali się. Wielu słuchaczy tych wykładów z pewnością nie zapomni opowieści o tym, że dowolny przedmiot można opisać pod względem nieomal nieskończenie wielkiej liczby cech

czy też analizy sposobów wnioskowania archeologa (por. np. Tabaczyński, 1987, 1992). Wspomnienia ożywionych dyskusji seminaryjnych i wypełnionych po brzegi sal Sorbony w trakcie wykładów Profesora Tabaczyńskiego dotyczących badań miejskich stanowisk wielowarstwowych czy problemów metodologicznych i historiozoficznych pozostają w żywej pamięci wielu ich uczestników, m.in. Alaina Schnappa czy twórców wciąż prężnie funkcjonującego ośrodka La Fabrique de la Ville w Saint Denis pod Paryżem (Zalewska, 2012, s. 36 i n., s. 57 i n.). Były też zawsze ważne dla samego Profesora, który uznawał je za jedno ze swoich największych osiągnięć dydaktycznych. Wykłady te zaplanowano również na następne lata, ale ich realizacji przeszkodziło wprowadzenie w Polsce w 1981 roku stanu wojennego. Nie spowodowało to jednak zerwania kontaktów S. Tabaczyńskiego ze środowiskiem badaczy francuskich, a ich dokonania zawsze były w orbicie jego zainteresowań. Szczególnie miejsce zajmowała tu szkoła Annales, której prace analizował i omawiał wielokrotnie, również w swoich ostatnich publikacjach (Tabaczyński, 2008a, 2012b, 2013, 2015).

Spotkania o charakterze seminaryjnym, ukierunkowane metodycznie i metodologicznie, oraz dyskusje na różne tematy z zakresu teorii i praktyki badań archeologicznych organizował Stanisław Tabaczyński również w murach IHKM (IAE) PAN, a także w trakcie kierowanych przez siebie ekspedycji wykopaliskowych, inspirując ich uczestników do refleksji nad tymi zagadnieniami. Właśnie to połączenie pozwala zrozumieć jedno z ulubionych stwierdzeń Profesora, że „nie ma bardziej praktycznej rzeczy niż dobra teoria”.

Teorię i praktykę badań archeologicznych Profesor zawsze uważał za aspekty nierozłączne – nie bez powodu praca *Archeologia w teorii i w praktyce* (Buko, Urbanczyk, 2000), dedykowana Mu przez uczniów, współpracowników i przyjaciół w siedemdziesięciolecie urodzin, ma na okładce monetę z Janusowym obliczem, symbolizującym, według Profesora, tę dwoistość dyscypliny.

Przez cały czas działalności naukowej szczególną uwagę S. Tabaczyńskiego cieszyła się teoria kultury i metodologia badań archeologicznych. Zagadnienia te były stale obecne w pracach Profesora, a jednocześnie towarzyszyła im wyraźna ciągłość zainteresowań pewnymi nurtującymi go tematami – wielkimi problemami archeologii, takimi jak: relacja kultura (uniwersalna)/kultury (konkretne realizacje), polisemantyzacja kultury, kultura materialna, zmiana kulturowa, akulturacja, procesy długiego trwania, rewolucje kulturowe (neolityczna, miejska, przemysłowa), procesy etnogenetyczne (szczególnie: etnogeneza Słowian), archeologia rozumiana jako antropologia/socjologia pradziejów oraz archeologia jako „głęboka historia”. Odzwierciedleniem wspomnianych zainteresowań są jego liczne prace drukowane (por. przyp. 2).

Nie podejmując w tym miejscu pełnej charakterystyki podstaw metodologicznych i teoretycznych prac Profesora Tabaczyńskiego, można stwierdzić, że z jednej strony była to metodologiczna szkoła poznańska, a z drugiej inspiracje płynące z francuskiej szkoły Annales. Obie wypracowywały teorie społeczne, w mniejszym stopniu teorie kultury, na czym skupiała się wcześniejsza myśl naukowa. Wpływ teorii społecznej szkoły Annales przejawia się w wielu aspektach. Pierwszy polegał na łączeniu wielu

perspektyw w badaniu historii, aby ukazywać globalny charakter działań ludzkich. Bez takiej perspektywy nie byłoby możliwe pokazanie wszechzwiązków działań ludzi oraz czynników biologicznych, demograficznych, mimo zróżnicowanych ich wymiarów. Żadna ze sfer, zarówno ekonomiczno-gospodarcza, jak i struktura społeczna, instytucje, systemy religijne czy prawne nie zyskują wśród przedstawicieli szkoły Annales charakteru zmiennej niezależnej, co wynika z zakładanego ich zespolenia. Fernand Braudel, wybitny przedstawiciel tej szkoły historycznej, pisał bowiem o dużej „rutynizacji” życia, a więc o „strukturach codzienności”, gdzie większość czynności wykonywanych przez ludzi to czynności powtarzalne i wszechobecne, takie jak np. sianie zboża, budowanie domów itd. Zasadniczo życia materialnego nie można jego zdaniem oddzielić od gospodarki, tak jak „wody od oliwy” (Braudel, 1992, s. 24). Twierdził wprost, że cywilizacje są gospodarkami (Braudel, 1971; 2006, s. 52). Choć nie odnosił się on bezpośrednio do archeologii, to jego poglądy miały na nią wpływ choćby z tego względu, że większość odkryć archeologicznych dotyczy podstaw bytowych, gospodarczych człowieka. Ten kierunek myślenia był bardzo wyraźny w pracach Profesora Tabaczyńskiego.

Kolejna cecha szkoły Annales, która pobrzmiewa w pracach Profesora, to traktowanie historii jako nauki o „ludziach w czasie” (Bloch, 1960, s. 50), których sposoby myślenia i działania nie są stałe, a wynikają ze zmiany otaczających ich warunków. Następnym założeniem przedstawicieli tej szkoły to teza o istnieniu stałych „struktur głębokich” w odniesieniu do danych wydarzeń historycznych, niezależnie od tego, czy się one manifestują na zewnątrz, czy nie. Dlatego tak ważnym elementem było badanie wzajemnych relacji między strukturą ukrytą a realną.

Istotnym poglądem głoszonym w ramach szkoły Annales była sama koncepcja historii jako nauki zarówno o przeszłości, jak i o teraźniejszości. Podkreślał to dobitnie Marc Bloch (1960, s. 72), pisząc, że należy „łączyć studia nad światem umarłych z obserwacją żywych”, aby dojść do wiedzy o człowieku. Ważne znaczenie miała w tym względzie kultura materialna.

Wszystkie najważniejsze cechy szkoły Annales, a więc interdyscyplinarność i globalność historii, zwrot ku historii kultury materialnej oraz „struktury codzienności” stały u podstaw twórczości i działań praktycznych Stanisława Tabaczyńskiego. Najwyraźniej jest to widoczne w Jego ujęciu neolitu środkowoeuropejskiego (1970), a zwłaszcza w pracy o archeologii średniowiecznej (1987), uznawanej za dzieło „kanoniczne”. Choć, jak pokazuje perspektywa dzisiejsza, żadnego z postulatów szkoły Annales nie udało się zrealizować w pełnym wymiarze. Swoistą rekompensatę mógłby stanowić „powrót do rzeczy”, jednak obie te perspektywy badawcze trudno z sobą porównywać. Pewnym nawiązaniem do dyskusji wokół wytworów materialnych kultury był artykuł Profesora Tabaczyńskiego o „korelatach kultury” (Tabaczyński, 2000), co spotkało się z polemiką Jerzego Topolskiego, stanowiąc zaczyn ciekawych dyskusji na seminariach i sesjach naukowych.

Druga perspektywa poznawcza, do której odnosił się Profesor, może nawet ważniejsza od pierwszej, to metodologiczna szkoła poznańska. Nie można tu abstrahować od warunków społeczno-politycznych, w których Profesor Tabaczyński funkcjonował

jako czynny archeolog. Jako młody badacz był włączony w szeroko zakrojoną akcję badań milenijnych nad początkami państwa polskiego, dla których, jak pisał Aleksander Gieysztor, osiǳ był materializm historyczny, bez względu na to, czy ówczesne pokolenie z tym się zgadzało, czy nie (za: Tabaczyński, 2012b, s. 121).

Niezależnie od tego, jakie były koleje marksizmu czy teorii marksistowskiej w polskiej archeologii, oferował on teorię społeczną, której brak był wyraźnie odczuwalny. W polskim piśmiennictwie archeologicznym ukuto metaforę, że marksizm był „wymuszonym przełomem metodologicznym” (Abramowicz, 1991), którą S. Tabaczyński chętnie się posługiwał i którą szeroko komentował (por. Tabaczyński, 2012b, s. 119–123). Diagnozowanie ówczesnej sytuacji nie jest proste i nie rościmy sobie ku temu prawa.

Punktem wyjścia dla metodologicznej szkoły poznańskiej była, owszem, ideologia, jak uważa Anna Pałubicka (2017), ale stanowiła ona jedynie zaczyn w budowaniu oryginalnego projektu metodologicznego. Należy to dobitnie podkreślić. Ta oryginalna metodologia była tworzona przez Jerzego Kmitę (interpretacja humanistyczna) i Leszka Nowaka (idealizacyjna teoria nauki), a na gruncie historii – przez Jerzego Topolskiego, który również nawiązywał do szkoły Annales. Natomiast na polu archeologii poglądy te recypowali głównie Jan Żak i Stanisław Tabaczyński, nawiązujący wprost do osiągnięć metodologicznej szkoły poznańskiej. W literaturze przedmiotu próżno szukać pracy omawiającej w sposób kompleksowy czy wyczerpujący metodologiczną szkołę poznańską, tworzoną w latach 60. i 70. XX w. Mimo tego jedni badacze byli i są wyraźnie przeciw, a inni zdecydowanie ją przyjmowali. Czego dotyczyła twórczość metodologów poznańskich? W jakimś zakresie rozwijali oni wątki metodologiczne zawarte w pracach Karola Marksa, a także skupiali się na procedurze badawczej, jaką „czytali” w tych dziełach. Natomiast bezpośrednim kontekstem ich prac była przede wszystkim filozofia analityczna i osiągnięcia logików i filozofów szkoły warszawsko-lwowskiej, a szczególnie bliskie im były poglądy Kazimierza Ajdukiewicza, wybitnego filozofa i logika. Zresztą to właśnie logiczne nastawienie stało się przedmiotem krytyki tej szkoły, której zarzucano, że jest „przelogicyzowana” (Gałkowski, 2019, s. 160–169). Najważniejszą jednak tezą tej nowej wówczas teorii społecznej był „relatywizm historyczny” i to zapewne stanowiło najbardziej atrakcyjny pogląd dla twórców szkoły w czasach wszechobecnego pozytywizmu i szukania wiedzy pewnej. Najwyraźniej ów relatywizm zaważył na twórczości Jerzego Kmity, który na tej podstawie stworzył i rozwijał „społeczno-regulacyjną koncepcję kultury”, stanowiącą koncept metodologiczny. Niepodważalny wkład Jerzego Kmity w budowaniu nowej metodologii stanowiła także propozycja „interpretacji humanistycznej” oraz „wyjaśniania funkcjonalno-genetycznego”. Kmita wprowadzał w powiązaniu z tym „strukturalizm metodologiczny” oraz ideę „holizmu metodologicznego” marksofskiego. Zwłaszcza dwa pierwsze elementy stanowiły oryginalne kanony rodzącej się nowej metodologii, która zyskała uznanie również S. Tabaczyńskiego.

Asumptem do powołania interpretacji humanistycznej, nazywanej także wyjaśnianiem subiektywno-racjonalnym, były poglądy Floriana Znanięckiego, a szczególnie jego idea „współczynnika humanistycznego” (Znanięcki, 1971, s. 228). Zdaniem

Znanickiego humanista musi uwzględniać warunki i rzeczywistość wokół siebie, czego – jego zdaniem – nie czyni przyrodnik. W taki sam sposób Kmita podchodził do interpretacji humanistycznej. Wyłożył ją w *Wykładach z logiki i metodologii nauk* (Kmita, 1973).

Interpretacja humanistyczna ma postać wyjaśniania subiektywno-racjonalnego i jej celem jest odpowiedź na pytanie: „Dlaczego X podjął wskazaną czynność?” oraz jakie są jej rezultaty. U podstaw leży założenie o racjonalności działań ludzkich, które ma charakter idealizacyjny, tzn. że ma charakter metodologiczny. Kolejną cechą interpretacji humanistycznej jest opieranie się na dedukcji, czyli wniosek musi logicznie wynikać z przesłanek, dlatego interpretacja humanistyczna wyklucza ze swojego zakresu pytania „dlaczego?”, np. „Dlaczego Z?” (Kmita, 1971, s. 18). Z tego powodu Kmita nie włączał do wnioskowań stosowanych w interpretacji humanistycznej indukcji enumeracyjnej niepełnej (pełna to dedukcja), wnioskowania redukcyjnego, wnioskowania *per analogiam* czy wnioskowania statystycznego.

Tyle mówi się o czynnościach, ale o jakie czynności chodzi? Tylko o takie, które są nastawione na interpretację. Cechą wytwórców takich działań, czy samych działań, jest to, że kierują nimi określone reguły, normy, które można rozpoznać (Kmita, 1973, s. 28). Rozważania Kmita na temat czynności mających sens stanowią podstawę do refleksji nad kulturą, czyli z poziomu czynności przechodzi on do wyższego poziomu – norm i reguł rządzących kulturą – do koncepcji kultury. Ważnym założeniem była teza, że praktyka interpretacyjna humanistów dotycząca działań werbalnych oparta jest na kompetencjach kulturowych, czyli wiedzy i regułach posiadanych i podzielanych przez dane jednostki tworzące daną wspólnotę (Kmita, 1995, s. 265).

Gdy przyjrzymy się założeniom „interpretacji humanistycznej”, to mimo że wychodzi ona od relatywizmu poznawczego, przypomina wnioskowanie stosowane w naukach przyrodniczych (*science*), tyle że „przeznaczone” dla humanistów (por. m.in. Gałkowski, 2019). Sam mechanizm obiektywizowania się wiedzy również jest podobny do przyjętego w naukach przyrodniczych. W obrębie całej nauki obowiązują ma zasada korespondencji w stosunku do wiedzy zastanej, ale głównie „negocjowania” nowej wiedzy, która miałaby zastąpić dotychczasową. Utwierdza nas w tym przekonaniu również rodzaj wnioskowań nie tyle uprawnionych, co wykluczonych przez Jerzego Kmitę (1971), który „wyrzucił” z interpretacji humanistycznej wnioskowanie indukcyjne, redukcyjne, statystyczne, *per analogiam*, a więc wszystkie te, na których opierała się wiedza archeologiczna i które nadal archeolodzy stosują.

Nie wnikając w to, czy archeolodzy mieli pełne rozeznanie w zakresie interpretacji humanistycznej, wydaje się, że duże trudności w jej zastosowaniu prawdopodobnie wynikały ze względów wyżej wymienionych. Jednak takie próby podejmowali. Efektem współpracy Profesora Tabaczyńskiego z poznańskimi metodologami jest sztandarowy artykuł zawarty w tomie *Teoria i praktyka badań archeologicznych. Przesłanki metodologiczne*, napisany razem z Anną Pałubicką, przedstawicielką metodologicznej szkoły poznańskiej i zatytułowany *Spółczesność i kultura jako przedmiot badań archeologicznych* (Pałubicka, Tabaczyński, 1986, s. 57–183). Autorzy przedstawili w nim swoje poglądy na temat przedmiotu badań archeologii i orientacji

metodologicznych, które się do niego odnoszą, omawiając pojęcie „przestrzeni prób”. W sporze o charakter poznania historycznego w archeologii odnieśli się do wyjaśniania historycznego, następnie do interpretacji humanistycznej oraz do wyjaśniania funkcjonalno-genetycznego. W samym podejściu do zagadnień rozwoju społecznego i zmiany kulturowej zanalizowali dwie próby konceptualizacji: podejście systemowe oraz podejście marksistowskie, pokazując warunki prawomocności interpretacji w ich obrębie. Tak więc te różnorodne płaszczyzny, choć w wielu punktach zbieżne, nałożyły się na twórczość naukową Stanisława Tabaczyńskiego.

Od 1989 roku Profesor Tabaczyński wykonywał także różne zadania związane z pełnieniem funkcji członka Polskiej Akademii Nauk: początkowo członka-korespondenta, a od roku 1994 członka rzeczywistego PAN. Był m.in. delegatem PAN w Międzynarodowej Unii Akademickiej w Brukseli (1993–2001) i delegatem Wydziału I Nauk Społecznych PAN w Stałym Komitecie Humanistyki Europejskiej Fundacji Nauki w Strasburgu (1996–2002). Zainicjował też utworzenie (w 1990 roku) Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN, którego został pierwszym Przewodniczącym (1990–2003), a w ostatnich latach Przewodniczącym Honorowym. Komitet stanowił próbę stworzenia ponadinstytucjonalnej reprezentacji polskich archeologów w zmieniających się realiach świata nauki, będących skutkiem transformacji politycznej kraju i ogólniej – Europy. Na forum Komitetu podejmowane były inicjatywy mające na celu ochronę dziedzictwa archeologicznego, powstały też ważne publikacje. Pierwszą, i wyjątkową, jest niewielka – niepozorna na pierwszy rzut oka – broszura *Ocena stanu archeologii w Polsce. Materiały informacyjne* (Lech, 1994). Stawiała sobie ona jednak cele wielkie: autoocenę całego środowiska polskich archeologów na początku transformacji ustroju państwa i oparta była na ankiecie rozсланej do wszystkich polskich archeologów będących samodzielnymi pracownikami nauki. Postawione pytania miały na celu ocenę możliwie wszechstronną. Według słów Profesora Tabaczyńskiego zawartych we *Wprowadzeniu* (Tabaczyński, 1994, s. 9–11):

Statutowym zadaniem istniejącego od 1990 r. Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych jest między innymi analiza i ocena szeroko pojętych programów badawczych, dydaktycznych, oświatowych i konserwatorskich, zarówno w formie generalnej „samooceny” dyscypliny, jak i poprzez ekspertyzy szczegółowe dokonywane przez wybitnych reprezentantów poszczególnych dziedzin archeologii. Istotnym zadaniem są tu też zabiegi zmierzające do zminimalizowania strat, a przynajmniej złagodzenia skutków nasilającego się niszczenia pomników przeszłości na terenie całego kraju. [...] Nie mniejsze znaczenie ma wnikliwa analiza potrzeb w zakresie dydaktyki uniwersyteckiej. [...] Należy wreszcie zdać sobie sprawę z rozmiaru wyzwania, jakie niesie ze sobą perspektywa integracji europejskiej. [...] Najistotniejszą jednak sprawą jest własny merytoryczny wkład nauki polskiej, w naszym przypadku archeologii i nauk z nią związanych, do nauki europejskiej i ogólnosiwiatowej.

Jak widać, wysuwane ponad ćwierć wieku temu postulaty nie zdezaktualizowały się w żadnym punkcie, a ta mała tzw. żółta książeczka stanowi do dziś przykład, jak ważną i pożyteczną rolę mogłaby odgrywać nasza dyscyplina. Wspomniane

Wprowadzenie to właściwie wielka pochwała archeologii. Profesor Tabaczyński pisał tymi słowami:

pragnęlibyśmy raz jeszcze zwrócić uwagę na szczególne miejsce, jakie zajmuje archeologia wśród nauk o przeszłości społecznej. Bada najstarsze okresy dziejów, lecz należy do dyscyplin ukształtowanych najpóźniej. Na wskroś humanistyczna, jest najściślej związana z przyrodoznawstwem i naukami technicznymi. W stopniu większym niż inne dyscypliny zdaje się integrować dwie równoważne perspektywy poznawcze: historyczną i antropologiczną. (Tabaczyński, 1994, s. 7)

Czas ostatnich dwudziestu lat – od przejścia Profesora na emeryturę w 2000 roku – był okresem intensywnych działań Komisji Antropologii Pradziejów i Średniowiecza przy Komitecie Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN (utworzonej przez Niego w roku 2003, od maja 2012 roku działającej jako Zespół), której przewodniczył.

Odzwierciedlając zainteresowania Profesora współdziałaniem humanistyki z naukami przyrodniczymi, Komisja nawiązywała w wielu aspektach do wcześniejszych (niezbyt licznych w polskim środowisku) inicjatyw o otwartym, interdyscyplinarnym charakterze, takich np., jak kierowany przez prof. Andrzeja Wiercińskiego Zespół Osobliwość Gatunkowa Człowieka. W centrum zainteresowania Komisji stały też od początku, zgodnie z propozycją programową jej Przewodniczącego, „problemy ważne z punktu widzenia potrzeb warsztatu badawczego archeologa”, widziane zarówno z perspektywy najnowszych doświadczeń badawczych archeologii, jak i jej współpracy z takimi naukami, jak historia, językoznawstwo, antropologia fizyczna i kulturowa oraz genetyka. Istotną kwestię stanowiły też Jego zdaniem nowe możliwości poznawcze wynikające ze współpracy humanistyki z przyrodoznawstwem, z uwzględnieniem teorii i metodologii badań, jakie te dziedziny oferują oraz odniesień m.in. do tematów odwiecznie obecnych w archeologii, takich jak geneza i etnogeneza poszczególnych społeczeństw, a zwłaszcza Słowian. Komisja umożliwiła systematyczną współpracę wielu badaczy reprezentujących nauki humanistyczne i społeczne (archeologia, antropologia kulturowa, historia) oraz nauki przyrodnicze (biologia, etologia, antropologia fizyczna), a zarazem liczne ośrodki uniwersyteckie oraz instytuty Polskiej Akademii Nauk i naukowe instytucje zagraniczne. Organizowane były regularne spotkania dyskusyjne, związane z przygotowaniem publikacji, a także konferencje tematyczne, m.in. spotkanie *Archaeology – anthropology – history. Parallel tracks and divergences* (Czersk koło Warszawy, 13–14.10.2006), *Przeszłość społeczna. Podstawy konceptualizacji badań z perspektywy archeologii* (Warszawa, 11–12.12.2009) oraz *Badania nad przeszłością społeczną w ujęciu transdyscyplinarnym. Stan badań i perspektywy* (Warszawa, 4.12.2012). Współpraca ta dała ważne efekty naukowe. Trwałym rezultatem tych działań są dwie ważne publikacje: tom tematyczny rocznika IAE PAN *Archaeologia Polona* pt. *Archaeology – anthropology – history. Parallel tracks and divergences*, zawierający prace członków Komisji oraz jej współpracowników, pod redakcją S. Tabaczyńskiego, D. Cyngot, A. Zalewskiej (*Archaeologia Polona*, 44, 2006) oraz praca zbiorowa *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, przygotowana z udziałem ponad 60 autorów (1330 stron tekstu), opublikowana w 2012 roku.

Profesor Tabaczyński zaangażował się w to znaczące przedsięwzięcie jako współredaktor, autor i współautor. Publikacja ta była oceniana jako pierwsza tego rodzaju praca, ważna nie tylko dla środowiska polskiego, ale także dla innych krajów środkowoeuropejskich (Klejn, 2013). Co skłoniło Profesora i autorów do podjęcia takiego dzieła? Odpowiedź znajdujemy we *Wstępie*: „Brak polskojęzycznej publikacji charakteryzującej aktualną kondycję badań i wiedzy na temat przeszłości społecznej”, a to prowadziło do będącej prawdziwym wyzwaniem idei, „by stworzyć pracę zawierającą zagadnienia, pojęcia i terminy wpisujące się w konkretne kadry referencyjne” (Tabaczyński, Marciniak, Cyngot, Zalewska, 2012, s. 6). Tom ten został poświęcony zagadnieniom społecznym i ich rozwiązywaniu przez antropologię, archeologię i historię, a także na pograniczu tych dziedzin. Publikacja w znacznym stopniu realizuje schemat procesu badawczego w archeologii, który prowadzi od procesu systemowego (społeczno-kulturowego) przez proces źródełtwórczy (stratyfikacyjny) do badawczego (odkrywczego). Dlaczego wybrano podejście antropologiczne? Ponieważ redaktorzy pracy uznali, że „sprzyja [ono] zarówno współpracy między naukami społecznymi a przyrodniczymi w doborze prezentowanych treści, jak i ukazaniu rozległego spektrum często wykluczających się, polemicznych względem siebie paradygmatów i koncepcji” (Tabaczyński, Marciniak, Cyngot, Zalewska, 2012, s. 7). Chroni to przed uznawaniem jednej obowiązującej wizji przeszłości społecznej i chęci narzucania jej innym. Samym autorom redaktorzy pracy nie narzucili jednego schematu ani w doborze zagadnień, ani w formule ich przedstawiania, co przełożyło się na zróżnicowaną perspektywę badawczą i sposób prezentacji danego problemu. Czyni to pracę o wiele ciekawszą. O wadze tej publikacji świadczy również jej recepcja: zyskała ona kilka recenzji, w tym np. Leo Klejna, uważnie śledzącego stan zaawansowania teoretycznego polskiej archeologii (Klejn, 2013; Kadrow, 2014; Woźny, 2014; Lozny, 2015). Wypełniła też istotną lukę w polskim piśmiennictwie archeologicznym, bowiem stosowana jest przez wykładowców uniwersyteckich jako podręcznik.

W 2012 roku zainicjowane zostały z udziałem S. Tabaczyńskiego na forum Komisji Antropologii Pradziejów i Średniowiecza prace związane z projektem zatytułowanym „Wielodyscyplinarny leksykon terminów związanych z badaniem przeszłości społecznej/ Multidisciplinary lexicon of key terms for studying the social past”, który miał na celu

stworzenie [dwujęzycznego, polsko-angielskiego] leksykonu terminów kluczowych dla badań przeszłości społecznej – narzędzia pomocnego w skutecznej komunikacji i współpracy między reprezentantami różnych dyscyplin, specjalizacji, paradygmatów. Projekt ma charakter transdyscyplinarny i międzynarodowy; przewidywany jest w nim udział m.in. archeologów, antropologów, historyków, etnologów, językoznawców, biologów, geografów, psychologów społecznych – specjalistów z wielu ośrodków zagranicznych i krajowych.⁶

⁶ Sprawozdanie prof. S. Tabaczyńskiego ze swojej działalności w 2013 roku skierowane do prof. dr. Stanisława Filipowicza, dziekana Wydziału I Nauk Humanistycznych i Społecznych PAN (23.01.2014), przechowywane w Archiwum Ośrodka Interdyscyplinarnych Badań Archeologicznych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie.

Wielość kontaktów oraz uznanie dla koncepcji i pomysłów badawczych oraz wydawniczych Stanisława Tabaczyńskiego w szczególności znalazły potwierdzenie w znacznym zainteresowaniu *Leksykonem*, który Profesor postrzegał jako szansę na kompleksowe podsumowanie działań w dziedzinie metodologii archeologii i nauk pomocnych w poznawaniu przeszłości społecznej. Wielu znamienitych naukowców z Polski oraz z Anglii, Federacji Rosyjskiej, Francji, Stanów Zjednoczonych, Włoch przyjęło zaproszenie do czynnego udziału w realizacji projektu, który jednak w wyniku decyzji Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki nie został zrealizowany.

Warto również podkreślić znaczącą pozycję Stanisława Tabaczyńskiego wśród archeologów zainteresowanych problemami teoretycznymi i metodologicznymi nauk o przeszłości. Do badaczy, którzy uważnie analizowali i komentowali koncepcje Profesora i z których opinią S. Tabaczyński bardzo się liczył, należeli między innymi Jean-Claude Gardin (1925–2013) oraz Leo Klejn (1927–2019).

Z francuskim archeologiem, uznawanym za jednego z twórców informatyki archeologicznej oraz twórcę Centre Mécanographique de Documentation Archéologique we francuskim Narodowym Centrum Badań Naukowych, S. Tabaczyński podzielał fascynację poszukiwaniem odpowiedzi na trudne pytania odnoszące się do usystematyzowanej prezentacji i przetwarzania wiedzy archeologicznej (Tabaczyński, Zalewska, 2013)⁷. Profesor skutecznie zabiegał o to, aby dążenie do (s)tworzenia infrastruktury pozwalającej na intensywniejsze rozpowszechnianie i szerszą recepcję wyników badań archeologicznych było przedmiotem uwagi również nad Wisłą. Profesor Tabaczyński starał się być na bieżąco zarówno z wynikami prac nad potencjałem języka indeksującego (SYNTOL – język organizacji syntagmatycznej), jak i nad koncepcją logicyzmu i projektu logicystycznego współtworzonego wraz z J.-C. Gardinem m.in. przez Valentine Roux, kontynuatorkę projektu ARKEOTEK, stanowiącego praktyczną emanację logicyzmu (Gardin, 2003; Gardin, Roux, 2004; Minta-Tworzowska, 2012). Stanisław Tabaczyński zapraszał Jean-Claude’a Gardina do udziału w polskich seminariach i publikacjach (Gardin, 2006), co spotykało się z życzliwością „francuskiego polonofila”⁸.

Stanisław Tabaczyński brał wielokrotnie aktywny udział w polskich i międzynarodowych konferencjach i posiedzeniach naukowych, m.in. wygłosił referat inauguracyjny *Polish archaeology: experiences and future* na 12. z corocznych konferencji Europejskiego Stowarzyszenia Archeologów – European Association of Archaeologists w Krakowie (19.09.2006)⁹. A na kolejnych – referat *The “Annales” school and*

⁷ Zob. <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=50486>

⁸ Tak nazwał siebie w 2009 roku, gdy życzliwie gościł w Paryżu w Maison des Sciences de l’Homme oraz w Maison de l’Archéologie et de l’Ethnologie René Ginouves w Nanterre gości z Polski, w tym archeologów rekomendowanych przez prof. Tabaczyńskiego i gdy z czynnym udziałem Valentine Roux nieustannie kreślił swoje wizjonerskie plany logicystycznej ARKEOTEK, wierząc przy tym, że dyskusja nad założeniem, że teorie archeologiczne winny być postrzegane jako swoiste struktury informatyczne – znajdzie podatny grunt również wśród polskich badaczy przeszłości.

⁹ Skrócona wersja tego wystąpienia została opublikowana w periodyku *The European Archaeologist*, 26, 2006/2007, s. 3–5.

TRUE—What passes the examiners.

Ryc. 3. Logo Komisji Antropologii Pradziejów i Średniowiecza, wybrane przez Przewodniczącego S. Tabaczyńskiego (jako *memento* dla członków Komisji): TRUE – what passes the examiners (PRAWDA – to co umyka badaczom). Rysunek Franciszki Themerson, do książki Bertranda Russela *The Good Citizen's Alphabet*, London 1953 (polskie wydanie *Elementarz dobrego obywatela*, Warszawa 2006)

Fig. 3. Logo of the Commission of Anthropology of Prehistory and Middle Ages chosen by its Chairman S. Tabaczyński (as *memento* for commission members): TRUE – what passes the examiners. Drawing by Franciszka Themerson for the Bertrand Russel's book *The Good Citizen's Alphabet*, London 1953 (Polish edition *Elementarz dobrego obywatela*, Warsaw 2006)

Polish archaeology w ramach sesji „Internationalism and the history of archaeology” oraz *Marxism in Polish Archaeology: the enforced methodological turn and its unexpected consequences* podczas sesji „European Archaeology and Marxism. Past and Future” – 14. konferencja EAA, Malta, 20.09.2008 (Tabaczyński, 2008a, 2008c) oraz referat *Polysemantisation of culture and its influence on the source forming process* – 15. Konferencja EAA, Riva del Garda (17.09.2009) (Tabaczyński, 2009a). Aktywnie uczestniczył także w latach 2002–2016 w kilku organizowanych periodycznie konferencjach międzynarodowych w Biskupinie, publikując następnie teksty swoich wystąpień w kolejnych tomach serii *Biskupińskie Prace Archeologiczne* (Tabaczyński, 2004, 2005b, 2008b, 2010, 2012a).

Na międzynarodowym spotkaniu warsztatowym w Mądralinie k/Warszawy w roku 2001 zaprezentował referat *Observations on the European Science Foundation Exploratory Workshop „Whither Archaeology?”* (Tabaczyński, 2001). Z kolei w roku 2007, jako uczestnik spotkania warsztatowego w Dreźnie, przedstawił referat: *Quo vadis archaeologia? The present and the future of the research about the past: Polish experiences*, dotyczący badań nad przeszłością społeczną w Polsce i w Europie Środkowej (Tabaczyński, 2009b), zaś na Funeraliach Lednickich w roku 2008 wygłosił (przygotowany wraz z D. Wyczółkowskim) referat *Archeologia i antropologia cmentarzysk na wczesnośredniowiecznych obiektach wielowarstwowych* (Tabaczyński, Wyczółkowski, 2009).

Podsumowaniem 50-letniej współpracy polsko-włoskiej w zakresie archeologii średniowiecza oraz teorii i praktyki badań archeologicznych było wystąpienie we Włoskim Instytucie Kultury w Warszawie (16.05.2013); referat na ten temat przekazał też do ogłoszenia w Rzymie w związku z otwarciem (16.12.2014) w Accademia Polacca wystawy *Archeologia medievale fra Italia e Polonia*. Z kolei rekapitulację doświadczeń „sandomierskich” stanowił artykuł opublikowany w czasopiśmie *Z otchłani wieków* (Tabaczyński, 2005a) oraz wystąpienie *Co wniosły badania archeologiczne do poznania przeszłości Sandomierza?* podczas konferencji naukowej w Sandomierzu (16.04.2013), zorganizowanej z okazji inauguracji nowej siedziby tamtejszej Pracowni Archeologicznej IAE PAN – następczyni Zespołu do Badań Sandomierszczyzny, którym Profesor kierował w latach 1969–1976.

Stanisław Tabaczyński był członkiem wielu polskich i międzynarodowych organizacji archeologicznych, m.in. Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich (SNAP), European Association of Archaeologists (EAA), International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences (Union Internationale des Sciences Préhistoriques e protohistoriques – UISPP) oraz członkiem rozmaitych gremiów, polskich i zagranicznych: Advisory Board for *European Journal of Archaeology* (od 2005 roku), organów i struktur korporacyjnych PAN, Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych

Ryc. 4. Profesor Stanisław Tabaczyński wygłasza wykład inauguracyjny na 12. Konferencji European Association of Archaeologists, Kraków 19.09.2006 (fot. Leszek Pizło, ze zbiorów E. i S. Tabaczyńskich)

Fig. 4. Professor Stanisław Tabaczyński giving an inaugural lecture at the International Conference of the European Association of Archaeologists, Cracow 19.09.2006 (photo by Leszek Pizło; E. and S. Tabaczyński's private collection)

Ryc. 5. Profesor Stanisław Tabaczyński wraz z żoną Eleonorą podczas międzynarodowej konferencji w Biskupinie w 2006 roku (fot. Ludwig Streinz)

Fig. 5. Professor Stanisław Tabaczyński with his wife Eleonora during an International Conference in Biskupin in 2006 (photo by Ludwig Streinz)

Ryc. 6. Profesor Stanisław Tabaczyński (pierwszy z lewej strony fotografii) podczas międzynarodowej konferencji w Biskupinie w 2006 roku (fot. Ludwig Streinz)

Fig. 6. Professor Stanisław Tabaczyński (first from the left of the photo) during the International Conference in Biskupin in 2006 (photo by Ludwig Streinz)

PAN, Rady Naukowej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Rady Naukowej Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Komitetu Socjologii PAN i wielu innych organizacji.

Profesor był recenzentem w przewodach doktorskich i habilitacyjnych, opiniodawcą kandydatów na profesorów i członków PAN. Uznanie budzi aktywność pisarska Jubilata: ponad 80 prac wydanych w kraju i za granicą po roku 2000, a do tego roku blisko 200 publikacji. Profesor był też redaktorem naukowym prac zbiorowych, oprócz wspomnianej już *Przeszłości społecznej* także publikacji *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa*, wydanej w serii Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych – *Prace*, t. 4 (2000) oraz monografii *Zawichost we wczesnym średniowieczu* (2019), zawierającej opracowanie wyników prowadzonych w latach 1996–1999 z jego inicjatywy i pod jego bezpośrednim kierownictwem interdyscyplinarnych badań nad początkami zespołu grodowo-miejskiego w tym ośrodku.

Wynik tych ostatnich prac wykopaliskowych Profesora był nadzwyczajny: odkryty został mianowicie „kościół długo poszukiwany” (Dunin-Wąsowicz, 1998), co w tym wypadku oznacza relikty kamiennej architektury sakralnej z XII w. o unika-

Ryc. 7. Profesor Stanisław Tabaczyński kierujący badaniami wykopaliskowymi w Zawichoście, rok 1998 (fot. D. Wyczółkowski)

Fig. 7. Professor Stanisław Tabaczyński during his archaeological excavations in Zawichost, in 1998. (photo by D. Wyczółkowski)

towej formie tetrakonchosu, drugiego obok czteroapsydowej rotundy na Wawelu podobnego założenia na ziemiach polskich (Tabaczyński, Wyczółkowski, Cyngot, 2019; por. też: Rodzińska-Chorąży, 2019, tam dalsza lit.). Dla Profesora było to jedno z jego najważniejszych odkryć:

Było to dla mnie przeżycie niemalże duchowe, mimo że odkrywałem to fizycznie, gdy spod szpachelki odsłanianego kościoła św. Maurycego, znanego z XV-wiecznej kroniki Jana Długosza, wychodził mi łuk, tam, gdzie spodziewano się kąta prostego. Ten szczegół, detal muru, pozwolił właściwie zinterpretować tę budowlę – jako tetrakonchos i stał się warunkiem jego całkowitej rekonstrukcji, którą narysował historyk architektury profesor Andrzej Tomaszewski. (Cyngot, Zalewska, 2015, s. 217)

Za swoją działalność Stanisław Tabaczyński został uhonorowany wieloma nagrodami. Za pracę *Neolit środkowoeuropejski. Podstawy gospodarcze* (1970) otrzymał nagrodę im. J. Lelewela Wydziału I Nauk Społecznych PAN, za książkę *Archeologia średniowieczna – Problemy. Źródła. Metody. Cele badawcze* (1987) – nagrodę Sekre-

Ryc. 8. Profesor Stanisław Tabaczyński z Ianem Hodderem w holu Collegium Historicum UAM na Morasku w trakcie sesji w 2015 r. (fot. Katarzyna Harabasz, prywatna kolekcja)

Fig. 8. Professor Stanisław Tabaczyński with Ian Hodder in the hall of Collegium Historicum of the University of Adam Mickiewicz in Poznań after I. Hodder's lecture in 2015 (photo by Katarzyna Harabasz private collection).

tarza Naukowego PAN; otrzymał także odznaczenia: Złoty Krzyż Zasługi (1975), Złotą Odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami” (1981), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1993), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (2000), Medal 50-lecia Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (2003), Medal 60-lecia Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (2013), Srebrny Medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (2014).

W tym krótkim zarysie mogliśmy jedynie zasygnalizować główne nurty w zróżnicowanym i ważkim dorobku naukowym Profesora Stanisława Tabaczyńskiego.

Możemy jednak powtórzyć to, co napisali prof. Andrzej Buko i prof. Maria Dekówna w 2015 roku o Profesorze Tabaczyńskim, a co pozostaje niezmiennie:

W historii polskiej archeologii Jego prace zajmują trwałą wysoką pozycję, wnoszą nowe wątki do badań prowadzonych w naszym kraju, działają inspirująco na środowisko nie tylko polskich, ale i zagranicznych archeologów oraz przedstawicieli innych dyscyplin. Wysoki poziom tych prac i ich intelektualny urok są bowiem magnesem przyciągającym badaczy do Jego inicjatyw, powodującym, iż chętnie włączają się oni do ich realizacji, a nierzadko są wśród nich wybitni specjaliści w swoich dziedzinach, co dodatkowo gwarantuje osiągnięcie, zwłaszcza w przypadku badań interdyscyplinarnych, ważnych poznawczo rezultatów. (Buko, Dekówna, 2015)

W Osobie Profesora Stanisława Tabaczyńskiego straciliśmy wybitny Umysł naszych czasów i Wielkiego Uczonego, kształtującego światopogląd naukowy wielu uczniów, współpracowników i przyjaciół. Światło Jego osobowości pozostanie z nami tak jak wielkość Jego dzieł.

BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz, A.
1991 *Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek*. Warszawa – Łódź: IHKM PAN.
- Bloch, M.
1960 *Pochwała historii czyli o zawodzie historyka* (W. Jedlicka, tłum.). Warszawa: PWN.
- Braudel, F.
1971 *Historia i trwanie*. Przekł. B. Geremek, przedmowa B. Geremek, W. Kula. Warszawa: Czytelnik.
1992 *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm, XV–XVIII wiek*, t. 1–3. Warszawa: PIW.
2006 *Gramatyka cywilizacji*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Buko, A.
2000 „Sandomierska szkoła” badań terenowych. W: A. Buko, P. Urbańczyk (red.), *Archeologia w teorii i w praktyce* (s. 27–38). Warszawa: Scientia.
- Buko, A., Dekówna, M.
2015 Stanisław Tabaczyński, członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk – piętnaście lat później. *Archeologia Polski*, 60, 7–14.
- Buko, A., Tabaczyński, S.
1981 *Sandomierz. Starożytność – wczesne średniowiecze*. Rzeszów: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Buko, A., Urbańczyk, P. (red.)
2000 *Archeologia w teorii i w praktyce*. Warszawa: Scientia.

- Cyngot, D. (oprac.)
2015 Bibliografia prac prof. dr. hab. Stanisława Tabaczyńskiego za lata 2001–2015, z uzupełnieniami za lata 1999–2000. *Archeologia Polski*, 60, 15–20.
- Cyngot, D., Zalewska, A. I.
2012 (2019) A Life in Archaeology and the Specificity of Archaeological Research. Encounters with Stanisław Tabaczyński. *Archeologia Polona*, 50, 185–205.
2015 O kluczowych dla archeologii zagadnieniach i terminach. W dialogu ze Stanisławem Tabaczyńskim. *Archeologia Polski*, 60, 207–227.
2016 Kiedy myślimy o kimś, zostając bez niego. Eleonora Tabaczyńska *in memoriam* 1931–2015. *Archeologia Polski*, 61, 307–358.
- Donato, G., Hensel, W., Tabaczyński, S. (red.)
1986 *Teoria e pratica della ricerca archeologia, I. Premesse metodologiche*. Roma – Varsavia: Consiglio Nazionale Delle Ricerche, Academia Polacca Delle Scienze.
- Dunin-Wąsowicz, T.
1998 Kościół długo poszukiwany. *Wiedza i Życie*, 1(757), 28–29.
- Galkowski, P.
2019 *Poznanie dziejów czy wytwarzanie historii? Jerzego Topolskiego przemiany poglądów na uprawianie historii*. Poznań: Fundacja im. Jerzego Kmity.
- Gardin, J.-C.
2003 Archaeological Discourse, Conceptual Modelling and Digitalisation: an Interim Report on the Logicist programme. W: M. Doerr and A. Sarris (red.), *Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology. CAA 2002, The Digital Heritage of Archaeology* (s. 5–11). Archive of Monuments and Publications, Hellenic Ministry of Culture.
2006 Differing science and literature. *Archeologia Polona*. Special theme: D. Cyngot, S. Tabaczyński and A. Zalewska (red.), *Archaeology – anthropology – history. Parallel tracks and divergences*, 44, 135–147.
- Gardin, J.-C., Roux, V.
2004 The Arkeotek Project: a European network of knowledge bases in the archaeology of techniques. *Archeologia e Calcolatori*, 15, 25–40.
- Gula, M. (oprac.)
2000 Bibliografia prac Stanisława Tabaczyńskiego. W: A. Buko, P. Urbańczyk (red.), *Archeologia w teorii i w praktyce* (s. 11–24). Warszawa: Scientia.
- Hensel, W., Donato, G., Tabaczyński, S. (red.)
1986 *Teoria i praktyka badań archeologicznych. Przesłanki metodologiczne*, t. 1. Warszawa: IAE PAN.
- Hensel, W., Tabaczyński, S., Urbańczyk, P. (red.)
1995 Theory and practice of archaeological research, t. 2. W: P. Urbańczyk (red.), *Acquisition of field data at multi-strata sites*. Warszawa: IAE PAN, Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN.
1998 Theory and practice of archaeological research, t. 2. W: S. Tabaczyński (red.), *Dialogue with the data: The archaeology of complex societies and its context in the '90s*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii IAE PAN, Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN.
- Johnson, M.
2013 *Teoria archeologii. Wprowadzenie* (A. Tokarczuk-Różańska, D. Błaszczuk, M. Szymkowiak, tłum.). Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Kadrow, S.
2014 (rec.) S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012, *Sprawozdania Archeologiczne*, 66, 455–458.
- Kapuścik, J. (red.)
1999 *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*, t. 2: H–L (s. 351–352). Warszawa: Ośrodek Przetwarzania Informacji.

- Klejn, L. S.
2013 Teoretyczna orientacja polskiej archeologii. *Przegląd Archeologiczny*, 61, 243–248.
- Kmita, J.
1971 *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej*. Warszawa: PWN.
1973 *Wykłady z logiki i metodologii nauk*. Warszawa: PWN.
1995 *Jak słowa łączą się ze światem. Studium krytyczne neopragmatyzmu*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe IF UAM.
- Kurzatkowska, U.
2007 Materiały do bibliografii pracowników Instytutu Archeologii UMCS za lata 1945–2005, W: J. Gurba, J. Libera (red.), *60 lat archeologii w UMCS: podsumowanie ostatniego dziesięciolecia* (Lubelskie Materiały Archeologiczne, t. 15) (s. 173–380). Lublin: Wydawnictwo Naukowe UMCS.
- Lech, J.
2000 O „rewolucji neolitycznej”: z dziejów pojęcia. W: A. Buko, P. Urbańczyk (red.), *Archeologia w teorii i w praktyce* (s. 39–51). Warszawa: Scientia.
- Lech, J. (red.)
1994 *Ocena stanu archeologii w Polsce. Materiały informacyjne*. Warszawa: Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN.
- Leciejewicz, L., Tabaczyńska, E., Tabaczyński, S.
1977 *Torcello. Scavi 1961–62*. Roma: Istituto nazionale di archeologia e storia dell’arte.
- Lozny, L. R.
2015 (rec.) S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. I. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna: Próba konceptualizacji*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012, *European Journal of Archaeology*, 18(3), 540–543.
- Minta-Tworzowska, D.
2012 Program logicystyczny w archeologii europejskiej. W: S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji* (s. 72–77). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Pałubicka, A.
2017 Od archeologii do filozofii nauki i kultury, *Filo-Sofija*, 36(1), 17–38.
- Pałubicka, A., Tabaczyński, S.,
1986 Społeczeństwo i kultura jako przedmiot badań archeologicznych. W: W. Hensel, G. Donato, S. Tabaczyński (red.), *Teoria i praktyka badań archeologicznych. Przesłanki metodologiczne*, t. 1 (s. 57–183). Wrocław – Warszawa – Kraków – Łódź: Wydawnictwo Naukowe IAE PAN.
- Rodzińska-Choraży, T.
2019 Tetrakonchos w Zawichoście (pod wezwaniem św. Maurycego?): analiza relikwów, problem rekonstrukcji i genezy formy. W: S. Tabaczyński, D. Wyczółkowski, D. Cyngot (red.), *Zawichost we wczesnym średniowieczu* (Origines Polonorum, t. 12) (s. 180–207). Warszawa: IAE PAN.
- Szczerba, A.
2020 *Jerzy Kmiecinski*. Pobrano z: <https://archeologia.uni.lodz.pl/jerzy-kmieciński/Instytut-Archeologii-Uniwersytetu-Łódzkiego>.
- Ślaski, J., Tabaczyński, S.
1959 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. Materiały* (Polskie Badania Archeologiczne, t. 1). Warszawa – Wrocław: Ossolineum.
- Tabaczyńska, E.
2014 Mój Sandomierz. Wracamy tu z radością. *Zeszyty Sandomierskie*, 38, 58–60.
- Tabaczyński, S.
1958 *Z badań nad wczesnośredniowiecznymi skarbami srebrnymi Wielkopolski* (Polskie Badania Archeologiczne, t. 2), Warszawa – Wrocław: Ossolineum.

- 1962 En Pologne médiévale: l'archéologie au service de l'histoire. Les fonctions pécuniaires des trésors. *Annales Économies Société Civilisations*, 17(2), 223–238.
- 1970 *Neolit środkowoeuropejski. Podstawy gospodarcze*. Wrocław: Ossolineum.
- 1987 *Archeologia średniowieczna – Problemy. Źródła. Metody. Cele badawcze*. Wrocław: Ossolineum.
- 1992 „Paradygmat poszlakowy” i problemy wnioskowania w badaniach archeologicznych. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica*, 16, 13–27.
- 1994 Wprowadzenie. W: J. Lech (red.), *Ocena stanu archeologii w Polsce. Materiały informacyjne* (s. 7–12). Warszawa: Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN.
- 2000 Rzeczowe korelaty kultury: znaczenie pojęcia i problemy interpretacyjne w badaniach archeologicznych. W: S. Tabaczyński (red.), *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa* (Seria Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych – Prace, t. 4) (s. 113–135). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- 2001 Observations on the European Science Foundation Exploratory Workshop „Whither Archaeology?”. W: Z. Kobyliński (red.), *Quo vadis archaeologia? Whither European archaeology in the 21st century?* (s. 12–16). Warsaw: Foundation Res Publica Multiethnica; IAE PAN.
- 2004 Archaeology: dealing with the human past in the present. W: B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Archeologia, kultura, ideologie* (Prace Komisji Archeologicznej, 15, Biskupińskie Prace Archeologiczne, 3) (s. 9–31). Biskupin – Wrocław: PAN; Muzeum Archeologiczne w Biskupinie.
- 2005a Badania sandomierskie – refleksje po latach. *Z otchłani wieków*, 60(1–4), 7–20.
- 2005b Zdzisław Adam Rajewski i Biskupin. W: A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Badacze Biskupina* (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 4) (s. 53–70). Biskupin: PAN, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie.
- 2006/2007 Polish archaeology: experiences and future. *The European Archaeologist*, 26, 3–5.
- 2007 Polish archaeology in my lifetime. *Antiquity*, 81(314), 1074–1082.
- 2008a The “Annales” school and Polish archaeology. W: *Abstracts. The fourteenth annual meeting of the European Association of Archaeologists, 16–21 September, Malta 2008, session: Internationalism and the history of archaeology* (s. 42–43). Malta, Santander.
- 2008b The concept of art in Karl R. Popper's philosophy of science. Reflections of an archaeologist (with glossa by Eleonora Tabaczyńska). W: B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Sztuka pradziejowa i wczesnośredniowieczna jako źródło historyczne* (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 6, Prace Komisji Archeologicznej, 17) (s. 13–22). Biskupin – Wrocław: IAiE PAN; Muzeum Archeologiczne w Biskupinie.
- 2008c Marxism in Polish archaeology: the enforced methodological turn and its unexpected consequences. W: *Abstracts. The fourteenth annual meeting of the European Association of Archaeologists, 16–21 September, Malta 2008, session: European archaeology and Marxism. Past and future* (s. 267–268). Malta: Santander.
- 2009a Polysemantisation of culture and its influence on the source forming process. W: *Abstracts. 15th annual meeting of the European Association of Archaeologists, 15–20 September 2009, Riva del Garda, session: Sediments as a archaeological source* (s. 219). Trento, Italy.
- 2009b Quo vadis archaeologia? The present and the future of the research about the past. Polish experience. W: J. Schachtmann, M. Strobel, T. Widera (red.), *Politik und Wissenschaft in der prähistorischen Archäologie: Perspektiven aus Sachsen, Böhmen und Schlesien* (Berichte und Studien – Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 56) (s. 317–333). Göttingen: Springer.
- 2010 Processes of polysemantisation of culture and their fossil correlates. W: B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza* (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 8, Prace Komisji Archeologicznej, 18) (s. 13–25). Biskupin – Wrocław: PAN i Muzeum Archeologiczne w Biskupinie.

- 2012a Identifying social aspects of cultural changes in the past. W: B. Gediga, A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Rytm przemian kulturowych w pradziejach i średniowieczu* (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 9, Prace Komisji Archeologicznej, 19) (s. 27–38). Biskupin – Wrocław: IAE PAN i Muzeum Archeologiczne w Biskupinie.
- 2012b Szkoła „Annales”, „la Nouvelle Histoire” i archeologia polska. W: S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszość społeczna. Próba konceptualizacji* (s. 117–136). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- 2013 L'École des „Annales”, la „Nouvelle Histoire” et l'archéologie polonaise. W: B. S. Szmoniewski (red.), *Archéologie* (Numéro spécial des *Annales de l'Académie Polonaise des Sciences*, Centre Scientifique à Paris, 8) (s. 10–32). Varsovie – Paris: PAN Stacja Naukowa w Paryżu.
- 2015 The ‘Annales’ School, ‘la nouvelle histoire’ and Polish archaeology. W: K. Kristiansen, L. Šmejda, J. Turek (red.), *Paradigm found. Archaeological theory present, past and future. Essays in honour of Evžen Neustupný* (s. 108–123). Oxford – Philadelphia: Oxbow Books.
- Tabaczyński, S., Wyczółkowski, D.
2009 Archeologia i antropologia cmentarzysk na wczesnośredniowiecznych obiektach wielowarstwowych. W: W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński (red.), *Metody. Źródła. Dokumentacja* (Funeralia Lednickie Spotkanie, 11) (s. 21–33). Poznań: SNAP.
- Tabaczyński, S., Zalewska, A. I.
2013 Jean-Claude Gardin (1925–2013). Pożegnanie twórcy logicyzmu i przyjaciela polskiej archeologii znad Sekwany. *Przegląd Archeologiczny*, 62, 5–13. Pobrano z: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=50486>
- Tabaczyński, S. (red.)
1993 *Sandomierz, badania 1969–1973*, t. 1. (Polskie Badania Archeologiczne, t. 31). Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
1996 *Sandomierz, badania 1969–1973*, t. 2. (Polskie Badania Archeologiczne, t. 32). Warszawa: IAI PAN.
2000 *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa* (Seria Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych – Prace, t. 4). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PAN.
- Tabaczyński, S., Cyngot, D., Zalewska, A. (red.)
2006 Archaeology – anthropology – history. Parallel tracks and divergences, *Archeologia Polona*, 44.
- Tabaczyński, S., Marciniak, A., Cyngot, D., Zalewska, A. (red.)
2012 *Przeszość społeczna. Próba konceptualizacji*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Tabaczyński, S., Wyczółkowski, D., Cyngot, D. (red.)
2019 *Zawichost we wczesnym średniowieczu* (Origines Polonorum, t. 12). Warszawa: IAE PAN.
- Tazbir, J.
2000 [Profesora Stanisława Tabaczyńskiego...]. W: A. Buko, P. Urbańczyk (red.), *Archeologia w teorii i w praktyce* (s. 7–9). Warszawa: Scientia.
- Wiślański, T.
1969 *Podstawy gospodarcze plemion neolitycznych w Polsce północno-wschodniej*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum.
- Woźny, J.
2014 (rec.) S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. I. Zalewska, *Przeszość społeczna. Próba konceptualizacji*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. *Archeologia Polski*, 59, 297–301.
- Zalewska, A. I.
2007 Rozważania teoretyczne w tle praktyki lubelskiej archeologii. W: J. Gurba, J. Libera (red.), *60 lat archeologii w UMCS: podsumowanie ostatniego dziesięciolecia* (Lubelskie Materiały Archeologiczne, t. 15) (s. 129–136). Lublin: Wydawnictwo Naukowe UMCS.

- 2012 The city as a „promise of ever new discoveries” in the context of resocialized archaeology and through the prism of second degree archaeology [Miasto jako „obietnica zawsze nowych odkryć” w kontekście archeologii postrzeganej jako dyscyplina skazana na re-socjalizację i z perspektywy archeologii drugiego stopnia]. *Analecta Archaeologica Resso- viensis*, 7, 25–65.
- 2018 Archeologia prospołeczna i uspołeczniona (public archaeology) z polskiej perspektywy. W: J. Wojdon (red.), *Historia w przestrzeni publicznej* (s. 17–26). Warszawa.
- Znanięcki, F.
1971 *Nauki o kulturze*. Warszawa: PWN.

STANISŁAW TABACZYŃSKI (1930–2020) – AN OUTSTANDING SCIENTIST AND INTELLECTUAL

S u m m a r y

The reason for writing this article was the 90th birthday of Professor Stanisław Tabaczyński (he was born on April 1, 1930), an outstanding Polish archaeologist, whose works are also known in world archaeology, and to whom this volume of the *Folia Praehistorici Posnaniensis* is dedicated. However, at the last stage of editorial work, the painful news of his death reached us (November 28, 2020). All the more we would like to commemorate the Professor, recalling his achievements and merits, which place him among the most outstanding Polish archaeologists, including actual members of the Polish Academy of Sciences. He made a great contribution to the development of archaeology in the field of archaeological theoretical and field research. Many of his scientific initiatives concerned the theory and anthropology of culture and the methodology of archaeological research. This was reflected in the Professor’s syntheses of prehistory and the early Middle Ages. His original and innovative scientific achievements, influence on shaping the minds of archaeologists in the last half-century cannot be overestimated.

Thus we tried to outline the main features of Professor Tabaczyński’s work. The motto of the Professor as an archaeologist was to combine theory with practice in archaeological research and the idea of social research in archaeology, which has become dominant in recent years.

Professor Tabaczyński was the author of numerous scientific papers, a member of international scientific organizations, and was also honored with many prestigious awards. Even when he retired in 2000, he still actively participated in further research initiatives, bringing together scientists, archaeologists, anthropologists and naturalists around joint initiatives.

He has been honored with numerous awards, and among them the most important honor is the fact that he was elected many years ago as a real member of the Polish Academy of Sciences. Professor Tabaczyński’s relationship with Poznań resulted from several reasons – that he was born there, the second that he graduated from archaeology at the University of Poznań (he studied in 1950–1955). The third is his participation in the Millennium Research. The fourth was cooperation with representatives or supporters of the methodological school in Poznań (Anna Pałubicka, Jerzy Kmita, Jerzy Topolski), and in recent years with the next generation of Poznań archaeologists from Adam Mickiewicz University and Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences, interested in the methodology and theory of archaeology and their practical applications.

However, his most important achievements were related to work at IAE PAN, including field research in Poland (Sandomierz, Zawichost) and in Italy (Torcello island, in Castelseprio in Lombardy and in Capaccio Vecchia and Civita di Ogliara in southern Italy).

The works that set the research directions were the presentation of the Central European Neolithic and the work on medieval archaeology.

During the entire period of scientific activity, Professor Tabaczyński enjoyed the theory and anthropology of culture as well as the methodology of archaeological research. He remained faithful to these issues throughout his professional life, which resulted in collective publications such as *Theory and Practice of Archaeological Research*, or the latest publication *The Social Past*.

The outstanding Scientist, the Great Man, has passed away from us, but the light of His thoughts and innovative scientific views will remain with us.